

νου μέλους ὠρισμένης καὶ συγκεκριμένης μόνον ἐπιχειρήσεως. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὰ μικρὰ κράτη εὐρίσκονται εἰς θέσιν πλεονεκτικωτέραν ἐκείνης, εἰς ἣν εὐρίσκονται τὰ μεγάλα. Συνήθως παραπονούμεθα διὰ τὴν ἔλλειψιν αὐστηρῶς καὶ πλήρως ὀργανωμένων κομμάτων διαρκείας καὶ λησμονοῦμεν, ὅτι ἡ ἔλλειψις αὕτη εἶναι ἐν πολλοῖς εὐεργετική. Ὅσον ὀλιγώτερον ἀναμειγμένη εἶναι ἡ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις τῆς κοινωνίας εἰς τὴν συγκρούτησιν καὶ συντήρησιν τῶν κομμάτων, τόσον σταθερώτερα εἶναι ἡ ὑπαρξις τοῦ κράτους καὶ μεγαλειτέρα ἡ (κατ' ἀρχὴν βεβαίως ὅπωςδήποτε κλονισθεῖσα) αὐτοτέλειά του.

17.— Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλης ἐπόψεως τὰ μικρὰ κράτη εὐρίσκονται εἰς θέσιν πλεονεκτικωτέραν ἐκείνης, εἰς ἣν εὐρίσκονται τὰ μεγάλα καὶ κατ' ἐπίφασιν σταθερώτερα τῶν μικρῶν. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος ὠδήγησεν—ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 1880 καὶ ἔντεῦθεν—εἰς τὴν μετατροπὴν τῆς κεφαλαιοκρατίας ἀπὸ οἰκονομικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἐβασίζετο μόνον ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ, εἰς τὸν λεγόμενον μονοπωλιακὸν καπιταλισμόν. Ἡ ἐλευθέρᾳ κίνησις τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων, ἡ ὁποία ἐσήμανε καὶ τὸν πλήρη χωρισμὸν τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τῆς πολιτείας, δὲν ἦτο πλέον δυνατή. Ὁ ἀπολύτως ἐλεύθερος συναγωνισμός, ὁ ὁποῖος προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν ἀνεκμεταλλεύτων ἢ κακῶς τροφοδοτουμένων καταναλωτικῶν ἀγορῶν, ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ σταματήσῃ ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὴν τάσιν, ἡ ὁποία ἐπέπρωτο νὰ ἐπακολουθήσῃ τὴν ἀπλὴν καὶ ἀχαλίνωτον ἐπέκτασιν, εἰς τὴν τάσιν τῆς ὀργανωμένης μονοπωλιακῆς συγκεντρώσεως τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ καταμερισμοῦ. Ἡ νέα ὁμως αὕτη τάσις τοῦ καταμερισμοῦ καὶ τῆς ὀργανωμένης μονοπωλιακῆς συγκεντρώσεως ἐδημιούργησε νέας σχέσεις μεταξὺ οἰκονομίας καὶ πολιτείας, μεταξὺ τῶν δύο τούτων δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον τοῦ καπιταλισμοῦ, κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ἀπολύτως ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ εἶχον σχεδὸν ἀποξενωθῆ ἀπ' ἀλλήλων. Τὸ κράτος ἤδη προστατεύει, νομιμοποιεῖ τὰς δημιουργουμένας μονοπωλιακὰς ὀργανώσεις, ρυθμίζει τοὺς συνασπισμοὺς τῶν κεφαλαίων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ σχέσηις τούτων πρὸς ἀλλήλους νὰ μὴν ἀποτελῇ σχέσηιν συγκρούσεως, ἀλλ' ὀργανωμένην σχέσηιν καταμερισμοῦ τῶν οἰκονομικῶν βλέψεων καὶ συμμαχίας. Ἐρωτᾶται ὁμως: Διὰ τῆς νέας ταύτης σχέσεως, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη μεταξὺ οἰκονομίας καὶ κράτους, ὑπάγη ἄρα γε ἡ οἰκονομία καὶ πάλιν ὑπὸ τὸ κράτος καὶ ἀνεγεννήθη ἡ περίοδος τῆς ἐμποροκρατίας; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο—ἐρώτημα θεμελιῶδες διὰ τὴν θέσιν τῆς πολιτείας εἰς

τὴν ἐποχὴν μας—ἀπαντᾷ ὁ Alfred Weber ἀρνητικῶς καὶ ἡ ἀρνητικὴ αὕτη ἀπάντησις εἶναι ἡ μόνη ὀρθή. Διὰ τῆς νέας σχέσεως, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη μεταξὺ κράτους καὶ οἰκονομίας, ὑπετάγη ὄχι ἡ οἰκονομία ὑπὸ τὸ κράτος, ἀλλὰ τὸ κράτος ὑπὸ τὴν οἰκονομίαν. Διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ ἐγεννήθη μάλιστα, κατὰ τὸν Alfred Weber, ἡ πρώτη τὴν ἰδέαν τῆς νεωτέρας πολιτείας καθολικῶς πλέον προσβάλλουσα ἀπειλή. Ὁ κεφαλαιοκρατικὸς μηχανισμὸς δὲν εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς πολιτείας διὰ νὰ στραφῆ ἀπὸ τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ πρὸς τὴν μονοπωλιακὴν κατεύθυνσιν. Ἡ στροφή αὕτη θὰ ἦτο κάλλιστα δυνατὸν νὰ γίνῃ, χωρὶς νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴν συνδρομὴν τοῦ κράτους. Ἡ πολιτεία προσεφέρθη οὕτως εἰπεῖν ἄφ' ἑαυτῆς, ὅπως συνδράμῃ τὴν οἰκονομίαν. Καὶ προσεφέρθη, διότι εἶχεν ἀνάγκην τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας, ἡ ὁποία—ἐὰν δὲν ἐβοηθεῖτο ὑπὸ τοῦ κράτους—θὰ μετεβάλλετο εἰς φανεράν πλέον ἐχθρὰν τούτου. Τὸ γεγονὸς βεβαίως, ὅτι τὸ κράτος ἔσπευσε νὰ φανῆ εὐάρεστον εἰς τὴν οἰκονομίαν, δὲν σημαίνει, ὅτι αὕτη ἐδωροδοκῆθη κατὰ τρόπον ἱκανόν, ὅπως διαλύσῃ τὴν ἐχθρότητά της πρὸς τὸ κράτος. Ἡ κεφαλαιοκρατικὴ οἰκονομία, βασιζομένη ἐπὶ συμφερόντων κοσμοπολιτικῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θυσιάσῃ ἑαυτὴν πρὸς ἀνταπόδοσιν τῆς φιλοφροσύνης, τὴν ὁποίαν ἔκαμε πρὸς αὐτὴν τὸ κράτος. Ὅχι μόνον τοῦτο δὲν συνέβη, ἀλλ' ἡ οἰκονομία, δεχθεῖσα τὴν συνδρομὴν τοῦ κράτους, μετέβαλεν ἐν πολλοῖς καὶ τοῦτο εἰς ἀπλοῦν ὄργανόν της. Δὲν εἶναι ἡ πολιτεία, εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς ὁποίας προσανατολίζεται ἡ οἰκονομία, ἀλλ' ἡ οἰκονομία εἶναι ἀντιθέτως ἐκείνη, εἰς τοὺς αὐτοτελεῖς καὶ ξένους πλέον πρὸς τὴν πολιτείαν σκοποὺς τῆς ὁποίας ὑπετάγη τὸ κράτος.

Πάντα ὅμως τὰ ἀνωτέρω—καὶ ἤδη ἐρχόμενα εἰς ἐκεῖνο, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐξ ἀρχῆς ἔτεινον οἱ ἀνωτέρω συλλογισμοὶ—ἰσχύουν κυρίως ἐν σχέσει πρὸς τὰ μεγάλα κράτη καὶ δὴ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἀπλῶς μεγάλα, ἀλλ' εἰς τοὺς κόλπους τῶν ὁποίων ἡ βιομηχανικὴ καὶ κεφαλαιοκρατικὴ ἐξέλιξις εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὰ μικρὰ κράτη—καὶ ἔχομεν ὑπ' ὄψει μας πάλιν κυρίως τὴν Ἑλλάδα—ἡ συνδρομὴ τοῦ κράτους πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς οἰκονομικοὺς ὁργανισμοὺς ἀποτελεῖ πραγματικῶς εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις συνδρομὴν, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο κάλλιστα καὶ νὰ ἀρνηθῆ τὸ κράτος. Ἡ προστασία ἀποτελεῖ πραγματικὴν προστασίαν. Τὸ κράτος ἀσκεῖ ἐν πολλοῖς πραγματικὴν κηδεμονίαν ἐπὶ τῆς οἰκονομίας. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἡ ἐθνικὴ οἰκονομία μικροῦ κράτους δὲν εἶναι τόσον ἰσχυρά, ὅσον

χρειάζεται διὰ νὰ ὑπαγορεύη εἰς τὴν πολιτείαν τὰς θελήσεις της. Ὁρμώμενοι μάλιστα ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως ταύτης, δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα: Ἡ ὑπαρξὶς μικρῶν κρατῶν δημιουργεῖ δυσκολίας καὶ ἐμπόδια εἰς τὸν καπιταλισμόν. Δὲν ἰσχυρίζομεθα βεβαίως, ὅτι αἱ δυσκολίαι αὗται εἶναι ἀνυπερνίκητοι. Πάντως ὅμως πρόκειται περὶ δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας εἶναι ἠναγκασμένη νὰ ὑπολογίξη ἡ κεφαλαιοκρατικὴ οἰκονομία. Τὸ μικρὸν κράτος ἀνήκει εἰς τοὺς σιωπηλοὺς καὶ μυστικούς ἐκείνους ἐξ ἑρῶν τῆς κεφαλαιοκρατίας, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε σχεδὸν ὁμολογοῦν τὴν ἐχθρότητα των, καλλιεργοῦν ὅμως αὐτὴν κρυφίως καὶ ἐπιμόνως. Μόνον τὸ μικρὸν κράτος κατορθώνει εἰς ὠρισμέναις στιγμαῖς νὰ ἐμφανίξη τὴν καθαρῶς ἐθνικὴν του οἰκονομίαν ὑποταταγμένην εἰς τὴν θέλησίν του. Τοῦτο—ὅπερ ἐκδηλοῦται συνήθως ὡς εὐνοια τοῦ κράτους πρὸς τὸ κεφάλαιον—ἀποτελεῖ ἀντιθέτως (ἀδιάφορον ἂν γίνεται συνειδητῶς ἢ ὄχι· καὶ συνειδητῶς γίνεται σπανιώτατα) πρᾶξιν ὑποσκάπτουσαν τὴν κεφαλαιοκρατικὴν οἰκονομίαν.

18.—Ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω πρὸς διάκρισιν τῶν μικρῶν ἀπὸ τῶν μεγάλων πολιτειακῶν ὀργανισμῶν δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἐπιχειρήματα στρεφόμενα κατὰ τῆς θεμελιώδους θέσεως, ἀφ' ἧς ὠρμήθημεν, δηλαδή κατὰ τῆς θέσεως, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ ἐποχὴ μας ἐμφανίζει τὴν πολιτείαν τόσον ὡς ἰδέαν, ὅσον καὶ ὡς πραγματικότητα κινδυνεύουσαν. Τὸ ὅτι τὸ μικρὸν κράτος εὐρίσκεται εἰς θέσιν πλεονεκτικωτέραν ἐκείνης, εἰς ἣν εὐρίσκονται οἱ μεγάλοι πολιτειακοὶ ὀργανισμοί, τὸ ὅτι τὸ μικρὸν κράτος κατορθώνει ἀκόμη ν' ἀνθίσταται ἐν μέρει ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀπειλοῦν τὴν ὑπόστασιν τῆς πολιτείας ἐν γένει, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν ἀπλούστατον λόγον—λόγον, ὃ ὁποῖος ἔχει μόνον σχετικὴν ἀξίαν—ὅτι ἡ κοινωνικὴ ζωὴ, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζεῖ τὸ μικρὸν κράτος, εἶναι δυναμικῶς ὀλιγώτερον ἐξειλιγμένη, ὀλιγώτερον ζωντανὴ καὶ ὀλιγώτερον ἰσχυρὰ ἐκείνης, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶναι καταδικασμένον νὰ ζῆ τὸ γερμανικὸν ἢ ἀγγλικὸν κράτος. Ἄλλως τε ἡ τύχη τῆς πολιτείας νὰ ἐξαρτηθῆ κατ' ἀνάγκην ὄχι ἐκ τῆς ἀκινδύνου δυνάμεως τοῦ μικροῦ κράτους, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπικινδύνου ἀδυναμίας τῶν μεγάλων κρατῶν. Ὅπου ἐθριάμβευσεν ἄλλοτε ἡ ἰδέα τοῦ κράτους, ἐκεῖ ὑφίσταται αὕτη τὴν μεγαλειτέραν κρίσιν καὶ ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ὁ κίνδυνος νὰ καταστραφῆ, συμπαρασύρουσα πρὸς τὴν καταστροφὴν καὶ ἐκείνους τῶν μικρῶν κρατικῶν ὀργανισμῶν, οἱ ὁποῖοι δίδουν εἰς τὸν ἐπιπόλαιον παρατηρητὴν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εὐρίσκονται ἐκτὸς κινδύνου.

Ἐρωτᾶται ὅμως: ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς μας δὲν ἐμφανίζει

ἄρα γε εἰ μὴ μόνον τὴν τάσιν πρὸς πλήρη διάλυσιν τοῦ κύρους τῆς πολιτείας; Δὲν ὑπάρχουν καὶ συμπτώματα μαρτυροῦντα περὶ τῆς ὑπάρξεως προσπαθειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἀναχαίτισιν τῆς τάσεως ταύτης;

Πρὶν ἢ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν εἰδικῶν ἐκείνων συμπτωμάτων, τὰ ὁποῖα στεροῦνται ἀκόμη γενικοῦ χαρακτήρος—καὶ ὡς τοιαῦτα θὰ χαρακτηρίσωμεν τὸν Φασισμόν καὶ τὸν Μπολσεβικισμόν—ἀπαραίτητον θεωροῦμεν, ὅπως εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ μόνου γενικοῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὴν νεωτάτην πολιτικὴν ζωὴν εἰς τὴν ἀσθενῆ μέν, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἐκδηλωθεῖσαν προσπάθειαν, ὅπως διατηρηθῆ—ἐφ' ὅσον βεβαίως εἶναι δυνατὸν—τὸ κύρος τῆς πολιτείας. Πρόκειται περὶ τοῦ φαινομένου τῆς λεγομένης κοινωνικῆς πολιτικῆς, δηλαδή τῆς πολιτικῆς, δι' ἧς τὸ κράτος, ἐπεμβαῖνον εἰς τὴν ρύθμισιν τῆς σχέσεως μεταξὺ ἐργοδότη καὶ ἐργάτου, ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸ κεφάλαιον, ὅπως προβῆ εἰς ὑποχωρήσεις ἐξασφαλιζούσας ἢ καὶ ἀπλῶς διευκολυνούσας τὴν σχετικὴν τοῦ ἐργάτου εἰρημερίαν. Εἶναι γνωστὸν—καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ ἐργοδοτικὸς κόσμος εὐρίσκειται σχεδὸν πάντοτε ἐν δικαίῳ—ὅτι οἱ σκοποὶ τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς δὲν εἶναι σκοποὶ οἰκονομικοῦ περιεχομένου. Εἶναι ὅμως ἄρα γε ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ σκοποὶ οὗτοι ἀπλῶς ἀνθρωπιστικοῦ καὶ αἰσθηματικοῦ περιεχομένου;

Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ θελήσῃ νὰ ἀπαντήσῃ καταφατικῶς εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα, θὰ ἀποδειχῆ ἀγνοῶν ὀλόκληρον τὴν προβληματικὴν τῆς ἐποχῆς μας. Τὸ κράτος κατ' ἀρχὴν δὲν γνωρίζει εὐσπλαχνίαν. Τὴν βούλησιν τῆς πολιτείας οὐδέποτε καθορίζουν λόγοι αἰσθηματικοί. Ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ ἐγεννήθη ὡς ὄπλον τῆς πολιτείας κατὰ τῆς οἰκονομίας, καὶ ἐγεννήθη τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς, καθ' ἣν ἐξεδηλώθη ἡ μεγαλειτέρα κατὰ τῆς πολιτείας ἀπειλή, τὴν στιγμὴν δηλαδή, καθ' ἣν ἤρξατο συντελουμένη κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἡ στροφή τῆς κεφαλαιοκρατίας ἀπὸ συστήματος βασιζομένου ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ (συστήματος ἀγνοοῦντος ἀπλῶς τὴν πολιτείαν) πρὸς τὸν μονοπωλιακὸν καπιταλισμόν, ὁ ὁποῖος—ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω—ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ὑποτάξῃ τὴν πολιτείαν εἰς τὴν οἰκονομίαν. Ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ ὑπενθυμίζει τὴν πολιτικὴν Λουδοβίκου τοῦ ΙΑ' καὶ τῶν ἀπολυταρχικῶν ἐκείνων ἡγεμόνων, οἱ ὁποῖοι, διὰ νὰ καταπολεμήσουν τοὺς εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχας, ἐστράφησαν πρὸς τὸν λαὸν καὶ προσεποιήθησαν τοὺς προστάτας τῶν κατωτέρων τάξεων. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ πρῶτος δημιουργὸς συστήματος νομοθετικοῦ

ἀποβλέποντος εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν σκοπῶν τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ὑπῆρξεν ὁ ἔστερημένος καὶ τοῦ ἐλαχίστου ἴχνους αἰσθηματολογίας συντηρητικώτερος τῶν νεωτέρων πολιτικῶν, ὁ Bismarck, ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς δέον νὰ θεωρηθῆ μετὰ τὸν Disraeli ὡς ὁ δεύτερος πολιτικὸς τῶν νεωτάτων χρόνων, ὁ ἐκπροσωπήσας πλήρως τὴν ἰδέαν τοῦ κράτους. Ὁ Bismarck κατέφυγεν εἰς τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν ὡς εἰς τὸ μόνον πρόχειρον μέσον, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ ὁποίου ἦτο δυνατόν νὰ δοθῆ—ἔστω καὶ πρὸς στιγμὴν—ἡ ἐντύπωσις, ὅτι τὸ κράτος δὲν ἐννοεῖ νὰ ὑποταγῆ εἰς τὴν οἰκονομίαν, ὡς τὸ μόνον μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε μάλιστα ἡ πιθανότης νὰ ἐξασφαλισθῆ εἰς τὸ κράτος ἡ συμμαχία τοῦ ἐργάτου. Καὶ ἡ τελευταία αὕτη πιθανότης ἐπραγματοποιήθη τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς, καθ' ἣν τὸ γερμανικὸν κράτος ἐκινδύνευε νὰ διαλυθῆ πλήρως καὶ δὴ ὑπὸ τὴν πίεσιν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, τυφλωθέντες ἀπὸ τὴν νίκην των, δὲν ἔβλεπον, ὅτι ἡ διάλυσις τοῦ γερμανικοῦ κράτους θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα — ἀδιάφορον ἂν ὡς ἀποτέλεσμα ἄμεσον ἢ ἕμμεσον—τὴν διάλυσιν τῆς κρατικῆς ὑποστάσεως αὐτῶν τούτων τῶν νικητριῶν Δυνάμεων. Ἡ προνοητικότης ὅμως τοῦ Bismarck εἶχεν ἤδη καταστήσει περιττὴν τὴν ἀνάγκην, ὅπως φροντίσουν περὶ τῆς ἰδέας τοῦ κράτους οἱ νικηταί. Εἰς τὰς συσκέψεις τοῦ Δεκεμβρίου 1918 ὁ Γερμανὸς ἐργάτης ἐψήφισεν ὑπὲρ τοῦ κράτους.

19.—Τὸ φαινόμενον ὅμως τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς—ἂν καὶ φαινόμενον σχεδὸν γενικὸν — δὲν εἶναι πάντως δυνατόν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἱκανὸν, ὅπως σημάνη τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κύρους τῆς πολιτείας. Ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ εἶναι ἀσφαλῶς ἱκανὴ—καὶ τοῦτο ἀπέδειξεν ἡ περίπτωσις τῆς Γερμανίας—ὅπως σῶζη συγκεκριμένα κράτη εἰς ὠρισμένας στιγμάς, δὲν εἶναι ὅμως εἰς θέσιν νὰ σώσῃ καὶ τὸ κράτος ἐν γένει, τὴν πολιτείαν ὡς τοιαύτην ἀποτελεσματικῶς. Ἐκεῖνα τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα — ἂν καὶ μέχρι τοῦδε εἰδικὰ καὶ μεμονωμένα — εἶναι ἴσως δυνατόν νὰ σημάνουν τὴν ἐγκαινίασιν νέας πολιτικῆς ἱστορίας (καὶ λέγομεν : πολιτικῆς ἱστορίας, διότι σήμερον ἡ ἱστορία ἔπαυσε κατὰ βάθος νὰ εἶναι ἱστορία τῶν πολιτειῶν καὶ εἶναι κυρίως ἱστορία οἰκονομικῶν γεγονότων) εἶναι ὁ Φασισμὸς καὶ ὁ Μπολσεβικισμὸς. Τὰ φαινόμενα ταῦτα—ἂν καὶ ἠρῶσθησαν τὴν ὑπαρξίν των ἀπὸ πηγῶν ἀντιθέτων πρὸς ἀλλήλας—ἔχουν τοῦτο τὸ κοινόν : ὅτι τείνουν πρὸς τὴν ἐγκαινίασιν νέου κρατικοῦ ἰδεώδους.

Ἡ τελευταία αὕτη παρατήρησις θὰ φανῆ κατ' ἀρχὴν παράδοξος. Ὁ Μπολσεβικισμὸς ἐμφανίζεται ὡς προϊὼν τῆς κατευθύνσεως ἐκείνης τοῦ Μαρξισμοῦ, ἡ ὁποία—ἀντιθέτως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Κ a u -

τ s k y καὶ τῶν αὐστριακῶν Μαρξιστῶν, τοῦ Otto Bauer καὶ τοῦ Karl Renner—ὑποστηρίζει θεωρίας ἀναρχικοῦ, ἀντικρατικοῦ περιεχομένου. Ὁ Lenin κατεπολέμησεν, ὡς γνωστόν, λυσσωδῶς τὴν ἰδέαν τοῦ κράτους. Ὁ Φασισμὸς ἐπίσης κολακεύεται νὰ θεωρῆ ὡς θεωρητικόν του πρόδρομον τὸν ἰδρυτὴν τοῦ λεγομένου ἐπαναστατικοῦ συνδικαλισμοῦ, κατευθύνσεως ὡσαύτως ἀναρχικοῦ καὶ ἀντικρατικοῦ περιεχομένου, τὸν Sorel. Ἦως εἶναι δυνατὸν — παρὰ τὴν ἰδεολογικὴν ταύτην προέλευσίν των — νὰ συμβολίζουσι σήμερον ὁ Μπολσεβικισμὸς καὶ ὁ Φασισμὸς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἰδέας τοῦ κράτους;

Δὲν εἶναι ἐν τῷ προκειμένῳ ἔργον ἡμῶν, ὅπως ἐξετάσωμεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπῆλθεν ἡ μεταστροφή αὕτη ἀναρχικῶν ἰδεωδῶν εἰς κρατικὰ ἰδεώδη. Τὸ ὅτι ἡ μεταστροφή αὕτη δὲν ἐπῆλθε κατὰ τρόπον μυστηριώδη, περὶ αὐτοῦ εἴμεθα ἀπολύτως πεπεισμένοι. Δὲν διστάζομεν μάλιστα νὰ φθάσωμεν μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι κατὰ βάθος δὲν πρόκειται κἄν περὶ μεταστροφῆς. Ὑπὸ τὸν ἀναρχισμὸν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐπήγασαν ἰδεολογικῶς ὁ Φασισμὸς καὶ ὁ Μπολσεβικισμὸς, κρύπτεται ἡ ἀντίθεσις ὄχι πρὸς τὴν πολιτείαν ἐν γένει, ἀλλὰ πρὸς ὠρισμένον, τύπον πολιτείας καὶ δὴ πρὸς τὸν τύπον ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος εἶναι κυρίως ὑπεύθυνος διὰ τὴν κατάπτωσιν τῆς ἰδέας τοῦ κράτους. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη, — ἂν δὲν ἀπατώμεθα — στρέφεται κατὰ βάθος μόνον κατὰ τοῦ φιλελευθέρου κράτους, κατὰ τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον βασίζεται ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς πλειονοψηφίας, κατὰ τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον, ἀναλύσαντες δι' ὀλίγων ἀνωτέρω, εὔρομεν πλήρες τραγικῶν ἀντινομιῶν. Ὁ Μπολσεβικισμὸς ἠντλησεν — ὡς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Alfred Weber¹ — τὰς δυνάμεις του ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τῆς δημοκρατικῆς περὶ πολιτείας ἰδέας, ἐκ τῆς ἀδυναμίας της ὅπως καταστῆ κυρία τῆς κεφαλαιοκρατίας, καὶ ἀποτελεῖ μορφήν, ἣτις «μακρὰν πάσης μέχρι τοῦδε ἀναπτυχθείσης θεωρίας» ἔδωκεν εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς κεφαλαιοκρατίας τὴν νίκην εἰς τὴν πολιτείαν, εἰς τὸ κράτος. Δὲν γνωρίζομεν — οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον ἐνταῦθα —, εἰάν ὁ Μπολσεβικισμὸς, ἐπεκτεινόμενος (ἢ μᾶλλον : ἐπεκτεινομένου τοῦ κοινωνικοῦ περιεχομένου του) καὶ εἰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης, θὰ ἐσήμαινεν ὅ,τι σημαίνει σήμερον διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κύρους τῆς πολιτείας. Σήμερον ὁ Μπολσεβικισμὸς ἐν τῇ μεμονωμένῃ αὐτοῦ μορφῇ εἶναι καθαρῶς ὁριστικὸν φαινόμενον, μόνον δὲ ὡς τοιοῦτον ἐθνικὸν φαινόμενον ἐπιτρέ-

1) Alfred Weber, op. cit., σ. 119 κ. ε.—

πει οὗτος εἰς ἡμᾶς, ὅπως καταλήξωμεν εἰς τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα. Τὸ αὐτὸ ἢ μᾶλλον ἀνάλογόν τι δέον νὰ λεχθῆ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸν Φασισμόν. Αὐτὸς μάλιστα ἐμφανίζεται ὡς καθαρῶς ἰταλικὸν φαινόμενον ὄχι ἀπλῶς διότι δὲν κατώρθωσε νὰ καταστῆ παγκόσμιον φαινόμενον, (ὄχι ἀπλῶς ἐξ ἀνάγκης), ἀλλὰ διότι ἡ ὑπαρξίς του ἀποτελεῖ, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, τὴν ἀρνησιν παντὸς μὴ ἰταλικοῦ, τὴν ἀρνησιν τοῦ παγκοσμίου. Τὸ πρόβλημα τῆς παγκοσμίου ἐπεκτάσεως εἶναι διὰ τὸν Φασισμόν τὸ πολὺ πρόβλημα ἰμπεριαλισμοῦ καὶ ὄχι πρόβλημα ἰδεολογικῆς προπαγάνδας. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Φασισμὸς θὰ ἔβλεπε δυσαρέστως τὴν ἰδεολογικὴν του ἐπέκτασιν καὶ εἰς ἄλλας χώρας, δηλαδὴ τὴν υἱοθέτησιν τῶν συστημάτων, τὰ ὁποῖα εἰσήγαγεν οὗτος, εἰς ἄλλα κράτη. Ὁ Φασισμὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνεχθῆ φασιστικὸν σύντροπον καὶ σύμμαχον ἐκτὸς τῶν καθαρῶς ἐθνικῶν ὁρίων του. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν λεγόμενον «Λεγιτιμισμὸν», ὅπως προῆλθεν οὗτος κυρίως ἐκ τῶν ἐπισφραγισασῶν τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος συνθηκῶν τῆς Βιέννης, ὁ Φασισμὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἱερὰς συμμαχίας. Ἐν ᾧ ὁ Λεγιτιμισμὸς ἦτο προῖόν ἀμύνης, ὁ Φασισμὸς εἶναι προῖόν ἐπιθετικῆς διαθέσεως. Οὗτος δὲν ζητεῖ νὰ προπαγανδίσῃ ἀπλῶς τὴν ἰδέαν τοῦ κράτους, τοῦ ἀληθοῦς, ὡς νομίζει, φασιστικοῦ κράτους εἰς τὰς δημοκρατουμένας χώρας, ἀλλ' ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ μόνον ἀληθὲς κράτος, τὸ ἰταλικὸν φασιστικὸν κράτος καὶ ἐπὶ ἄλλων, εἰ δυνατόν, χωρῶν. Σύμβολόν του δὲν εἶναι ἀπλῶς κρατικὴ τις ἰδέα, ἀλλὰ τὸ μονοπώλιον τοῦ ἰταλικοῦ κράτους.

Ἀρκούμενοι εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας παρατηρήσεις ἐν σχέσει πρὸς τὸν Μπολσεβικισμόν καὶ τὸν Φασισμόν, δέον νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι—ἐὰν ὑπάρχῃ κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν ἐποχὴν μας τάσις τις σοβαρὰ πρὸς ἀνασυγκρότησιν τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους, ἐνότητος, ἣν ἐκλόνισεν ἢ μᾶλλον διέσπασε πλήρως ὁ ὑπὸ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ πολίτου νομιμοποιηθεὶς συναγωνισμὸς τῆς οἰκονομίας ὡς ἀντιθέτου πρὸς τὸ κράτος παράγοντος—ἡ τάσις αὕτη πρὸς ἀνασυγκρότησιν τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους δὲν γνωρίζει εἰ μὴ μόνον δύο συνειδητοὺς καὶ ἰσχυροὺς φορεῖς: τὸν Μπολσεβικισμόν καὶ τὸν Φασισμόν. Εἶναι παράδοξον, ἀλλ' ἀληθές: ὅσον περισσότερο διασπᾶ πολιτειακόν τι σύστημα κατ' ἐπίφασιν τὴν ἐνότητα τῆς κοινωνίας, τόσον περισσότερο ἐξασφαλίζει τοῦτο τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Ἡ τελευταία αὕτη παρατήρησις ἀρκεῖ διὰ νὰ δείξῃ, πόσον δύσκολον εἶναι νὰ λάβῃ τις θέσιν καθαρῶς ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ἀπέναντι τοῦ θιγομένου ἐνταῦθα προβλήματος. Ἐὰν θέλωμεν τὸ κράτος, πρέπει νὰ παραιτηθῶμεν τῶν λε-

γομένων ἐλευθεριῶν μας. Ἐὰν θέλωμεν τὰς ἐλευθερίας μας, πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τέλος πάντων, ὅτι, ἐπιμένοντες εἰς τοῦτο, παραιτούμεθα τοῦ κράτους. Ποία ἐκ τῶν δύο λύσεων εἶναι καλλιτέρα; Πρὸς ποίαν ἐκ τῶν δύο κατευθύνσεων πρέπει νὰ στραφῇ ἡ θέλησίς μας; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διαθέσεως ἐκάστου. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ γνῶσις τῶν πραγμάτων εἶναι δυνατόν νὰ ἐξασφαλίσῃ μόνον τὴν καλλιτέραν διαμόρφωσιν καὶ ἐκδήλωσιν, ὅχι ὅμως καὶ τὴν γένεσιν τῆς πολιτικῆς ἡμῶν διαθέσεως. Ἀρκούμενοι λοιπὸν εἰς ὅσα ἄνωτέρω ἀνεπτύξαμεν, ἐλπίζομεν, ὅτι διευκολύνομεν τὴν καλλιτέραν διαμόρφωσιν τῆς δοθείσης ἤδη εἰς ἕκαστον καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης μὴ δυναμένης νὰ μεταστραφῇ πολιτικῆς διαθέσεως.

20.—Τοιοιτοτρόπως ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῶν γενικῶν περὶ τῆς ἐποχῆς μας παρατηρήσεων. Τὴν εἰκόνα τῆς ἐποχῆς μας κατηρτίσαμεν δι' ἄρνητικῶν προσδιορισμῶν, διότι ἡ τάσις τῆς ἄρνήσεως εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία διέπει ταύτην κυρίως. Εἶδομεν πῶς ἀπεξενώθη αὕτη ἀπὸ τῆς ποιήσεως καὶ πῶς ἡ ἀποξένωσις αὕτη συνιστᾷ τὴν ἀπόλυτον ἀντίθεσίν της πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Εἶδομεν ἐπίσης, πῶς ἀπεξενώθη ἡ ἐποχή μας ἀπὸ τῆς θρησκείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχον βασίσει τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀκεραιότητά των οἱ μέσοι αἰῶνες. Εἶδομεν τέλος πῶς ἀπεξενώθη ἡ ἐποχή μας καὶ ἀπὸ τοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου τὴν ἰδέαν εἶχεν ἀναγάγει εἰς ἀνώτατον ἐκπολιτιστικὸν σύμβολον ἡ Ἀναγέννησις. Εἰς μάτην ἀναζητοῦμεν εἰς τὴν ἐποχὴν μας τὸ θετικόν. Τὸ μόνον, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ—καὶ θὰ χαρακτηρίζεται ἀσφαλῶς ὑπὸ τῶν πλείστων—ὡς θετικόν, εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυσις, τὴν ὁποίαν πράγματι ἀνήγαγεν ἡ ἐποχή μας εἰς ὕψος, τὸ ὁποῖον οὐδεμία προγενεστέρα περίοδος τῆς ἱστορίας ἦτο δυνατόν νὰ ὄνειρευθῇ. Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ ἐπιστήμη ὡς χαρακτηρίζουσα πράγματι τὴν ἐποχὴν μας κατὰ τρόπον θετικόν; Δὲν νομίζομεν, ὅτι δικαιούμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν καταφατικῶς εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυσις, καλλιεργουμένη, ὅπως καλλιεργεῖται εἰς τὴν ἐποχὴν μας, δὲν ἐνώνει, ἀλλὰ διασπᾷ, δὲν συνθέτει, ἀλλ' ἀποσυνθέτει, ὀδηγεῖ οὐχὶ εἰς γνῶσιν, ἀλλ' εἰς ἀπόγνωσιν. Ἡ γνῶσις, ἡ ἀληθῆς γνῶσις θὰ ἔπρεπε νὰ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον εὐδαίμονα. Ποῖος εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην τὴν ἀληθῆ ἡσυχίαν του; Ποῖον καθιστᾷ ἡ ἐπιστήμη, ὅπως καλλιεργεῖται σήμερον, ἄφροντι; Ποῖος ἐπικοινωνεῖ δι' αὐτῆς πρὸς τὸ σύμπαν; Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη, ἀντὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ τὴν ἡσυχίαν εἰς τὴν συνείδησίν μας τὴν ἐνόητα τοῦ σύμπαντος (ἀντὶ νὰ σημάνῃ ὅ,τι

ἔσήμεναιε διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ἢ ποιήσεις καὶ διὰ τὸν Με-
σαίωνα ἢ θρησκεία), διασπᾶ τὴν ἐνότητα τοῦ σύμπαντος, θρυμματίζει
τὸ σύμπαν καὶ ἐδημιούργησε δι' ἕκαστον εἰδικὸν ἐπιστήμονα εἰδικὸν
κόσμον σκέψεων ἀφιστάμενον τοῦ σύμπαντος. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη
δὲν δημιουργεῖ τὸν κόσμον (τὸν ἕνα καὶ ἀδιάσπαστον κόσμον), ἀλλ' ἀρ-
κεῖται εἰς τὸ νὰ δημιουργῇ τὸν «κοσμάκη», ὁ ὁποῖος κρύπτεται εἰς
τοῦ εἰδικοῦ ἐπιστήμονος τὴν ψυχὴν, τὸν «κοσμάκη», ὁ ὁποῖος προ-
κύπτει ἐκ τῆς ἀρνήσεως τοῦ κόσμου ὡς συνόλου, ὡς σύμπαντος. Ἡ
νεωτέρα ἐπιστήμη δὲν δημιουργεῖ ἀνθρώπους πλήρεις, ἀλλὰ κατα-
σκευάζει ἀπλῶς τοὺς εἰδικοὺς ἐπαγγελματίας ἐπιστήμονας, τύπους ἀν-
θρώπων, οἱ ὁποῖοι ἀντλοῦν τὴν λεγομένην γνῶσιν των ἐκ τῆς ἀγνοίας
τοῦ συνεχομένου καὶ ἀδιασπάστου ἐν τῇ πραγματικότητι σύμπαντος.
Πῶς εἶναι δυνατόν τοιαύτη καὶ οὕτω πως καλλιεργουμένη ἐπιστήμη
νὰ θεωρηθῇ ὡς σώζουσα τὴν ἐνότητα τῆς ἐποχῆς μας, ὡς προσδίδουσα
θετικόν τι εἰς τὴν ἐποχὴν μας; Πῶς εἶναι δυνατόν ἐποχὴ, ἡ ὁποία
ἀνήγαγε τὴν εἰδικότητα εἰς τὸν σκοπὸν τῆς γνώσεως, νὰ θεωρηθῇ ἐξυ-
πηρετοῦσα τὴν ἀληθῆ γνῶσιν; Ἐὰν ἡ διάσπασις τῆς ἐνότητος τοῦ
σύμπαντος σημαίνει τὸ ὕψος τῆς ἐπιστήμης, τότε ἡ ἐπιστήμη σημαίνει
ἀρνησιν καὶ ὄχι θέσιν, σημαίνει διάλυσιν καὶ ὄχι σύνθεσιν. Ἐὰν ἡ
ἐπιστήμη ἐξακολουθήσῃ καλλιεργουμένη, ὅπως καλλιεργεῖται σήμερον,
θὰ ἔλθῃ κατ' ἀνάγκην ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ σπουδάζωμεν διὰ
νὰ βλέπωμεν ὀλιγώτερα ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀφ' ἑαυτῶν ἀποκαλύπτονται
εἰς τοὺς φυσικοὺς καὶ ἀπαιδεύτους ὀφθαλμούς μας. Ἄς ἐλπίσωμεν, ὅτι
ἡ τάσις αὕτη θὰ ἀναχαιτισθῇ. Ἄς προσπαθήσωμεν μάλιστα νὰ τὴν
ἀναχαιτίσωμεν. Τὴν ἐποχὴν μας ὡς ἀρνησιν πρέπει νὰ διαδεχθῇ ἡ ἀρ-
νησις τῆς ἐποχῆς μας!